

Τσαλίκη, Μ., & Πασσιάς, Ε. (2019). Αυτόχθονες διαδικασίες δημιουργίας τραγουδιών στη μουσική: Ένα διαχρονικά ενημερωμένο σύγχρονο πλαίσιο. Στο Θ. Ράπτης & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Μουσική Εκπαίδευση και Κοινωνία: νέες προκλήσεις, νέοι προσανατολισμοί. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ. 585–591). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.

Αυτόχθονες διαδικασίες δημιουργίας τραγουδιών στη μουσική εκπαίδευση: Ένα διαχρονικά ενημερωμένο σύγχρονο πλαίσιο

Μαρία Τσαλίκη

Υποψήφια Διδάκτορας, Τ.Μ.Ε.Τ., Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
maria_rassia@hotmail.com

Ελευθέριος Πασσιάς

Υποψήφιος Διδάκτορας, Τ.Μ.Ε.Τ., Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
passiaslr@gmail.com

Οι αυτόχθονες διαδικασίες γέννησης των τραγουδιών - μιας αδιαίρετης μορφής τέχνης λόγου και μουσικής - αποτελούν φορέα της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου και αποτυπώνουν την εξέλιξη και τις αλλαγές της κοινωνίας, τις ανάγκες και τις συνήθειες των κατοίκων, στο πέρασμα των χρόνων. Το τραγούδι αποτελεί την πιο συχνή μορφή μουσικής δημιουργίας σε όλους τους ανθρώπινους πολιτισμούς και συνοδεύει τις ανθρώπινες δραστηριότητες από τη γέννηση έως τον θάνατο σε όλες τις εκφάνσεις και περιστάσεις της καθημερινότητας. Στην παρακάτω εισήγηση - την πρώτη από τις τέσσερις σχετικές εισηγήσεις - θα παρουσιαστούν οι βασικές αρχές του προτεινόμενου πλαισίου, το οποίο βασίζεται στην ελληνική μελοποιία όπως αυτή είναι γνωστή από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, ενώ εναρμονίζεται με τις σύγχρονες παγκόσμιες πρακτικές που σχετίζονται με την τραγουδοποιία εντός και εκτός εκπαιδευτικών διαδικασιών, σε φυσικά και ψηφιακά περιβάλλοντα. Επίσης, θα γίνει αναφορά στην εναρμόνιση του πλαισίου με το Πρόγραμμα Σπουδών Μουσικής για το Νέο Σχολείο.

Λέξεις κλειδιά: τραγουδοποιία, μελοποιία, εκπαίδευση, ειδική αγωγή, τραγούδι.

Native Procedures of Songwriting in Music Education: a perennial and updated framework

Maria Tsaliki

PhD Student, Department of Music Science and Art, University of Macedonia
maria_rassia@hotmail.com

Eleftherios Passias

PhD Student, Department of Music Science and Art, University of Macedonia
passiaslr@gmail.com

The native procedures of songwriting, which give birth to an indivisible form of art that consists of word and music, are among the elements of the local cultural heritage and reflect the development of society as well as the customs and needs of local people through time. Songs are the most common form of musical creation in all human civilizations and accompany a great spectrum of human activities from birth till death, in everyday life circumstances and events. In this first one of the four relevant lectures, the basic principles and theoretical background of the framework will be presented. The framework draws upon the perennial course of songwriting in Greece while, at the same time, it aligns with current global practices of songwriting in educational or other settings. The alignment of the framework with the existing music curriculum in Greece will be discussed, as well.

Keywords: songwriting, melopoea, education, special education, song

Μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της μουσικής εκπαίδευσης, αλλά και της εκπαίδευσης γενικότερα, αποτελεί η σύνδεση των παρεχόμενων γνώσεων στα σχολικά περιβάλλοντα με τις γνώσεις και τις δεξιότητες που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευόμενοι και οι εκπαιδευόμενες στην καθημερινότητά τους. Το Πρόγραμμα Σπουδών Μουσικής για το Νέο Σχολείο (ΝΠΣΜ) το οποίο αναθεωρήθηκε το 2014, αναφέρει ότι οι στόχοι του πηγάζουν «από τη σύνδεση της μουσικής με την ευρύτερη κοινωνία, την ιστορία του ανθρώπου και το περιβάλλον του (φυσικό και ανθρωπογενές)» (σ. 5, ΝΠΣΜ - Πρόλογος) ενώ βασίζεται στο τρίπτυχο «ακρόαση – εκτέλεση – δημιουργία» θεωρώντας τη δημιουργία μουσικής αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Για να επιτευχθεί η επανασύνδεση της μουσικής εκπαίδευσης με την κοινωνία και η σχέση των μαθητών και μαθητριών με τη μουσική εντός σχολείου να πάψει να έχει μουσειακό χαρακτήρα σύμφωνα με τον Regelski (2006), είναι σημαντικό να δούμε τη μουσική πράξη ως «ζωτικό κομμάτι της ατομικής και κοινωνικής μας ύπαρξης» (σ. 11). Ο Bates (2013) θεωρεί ότι οι εκπαιδευτικοί μουσικής μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση των δεσμών των μαθητών και μαθητριών με την κοινότητα και τον τόπο στον οποίο ζουν «αναβιώνοντας ή υιοθετώντας τοπικές μουσικές πρακτικές, διαμορφώνοντας ένα πρόγραμμα σπουδών το οποίο να είναι προσαρμοσμένο στις τοπικές ανάγκες και ιδιαίτερες συνθήκες και διδάσκοντας μουσικές δεξιότητες που να έχουν εφαρμογή στην καθημερινότητα, στο σπίτι, στη γειτονιά στην πόλη αντί να επιβάλλουν εξωγενείς πολιτισμικές αξίες» (σ.86). Συνεπώς, η ανάδειξη γηγενών πρακτικών μουσικής δημιουργίας και η υιοθέτησή τους σε σχολικά περιβάλλοντα μπορεί να συμβάλλει ώστε η μουσική εκπαίδευση να επανασυνδεθεί με την κοινωνία.

Η τραγουδοποιία στην εκπαίδευση

Το τραγούδι ως μορφή μουσικής δημιουργίας απαντάται συχνότερα από οποιαδήποτε άλλη μουσική φόρμα. Ενήλικες ή ανήλικοι, καθημερινά ακούμε τραγούδια σε ποικίλα περιβάλλοντα, ακούσια ή εκούσια. Στην ελληνική μουσική παράδοση τα τραγούδια συνοδεύουν όλο το εύρος των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, από τις καθημερινές εργασίες μέχρι τις πιο σημαντικές στιγμές, όπως τα νανουρίσματα, τα μοιρολόγια, τα τραγούδια του γάμου, τα κάλαντα κ.ο.κ. (Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για την Α΄ Λυκείου). Το τραγούδι προσφέρεται ως φόρμα για χρήση στη σχολική τάξη καθώς για την εκτέλεσή του αρκεί η χρήση του έμφυτου μουσικού οργάνου στον άνθρωπο - της φωνής του - (Kratus, 2013) ενώ είναι συνυφασμένο με τον λόγο και συχνά, ιδίως στην ελληνική μουσική παράδοση, με την κίνηση (Διονυσίου, 2002 · Kalogeropoulou, 2013). Σύμφωνα με τα παραπάνω, το τραγούδι αποτελεί ιδανική μουσική φόρμα για την εφαρμογή του τρίπτυχου «ακρόαση - εκτέλεση - δημιουργία» όπως απαιτεί το ΝΠΣΜ καθώς η ακρόαση γίνεται καθημερινά ακούσια ή εκούσια σε διάφορα περιβάλλοντα και με διάφορους σκοπούς ενώ η εκτέλεση μπορεί να συνοδεύει μεγάλο εύρος των καθημερινών δραστηριοτήτων. Συνεπώς, εκμάθηση διαδικασιών δημιουργίας τραγουδιών θα μπορούσε να ενισχύσει την πολυπόθητη σύνδεση των σχολικών γνώσεων με την καθημερινότητα.

Η τραγουδοποιία αποτελεί συνήθη θεραπευτική πρακτική σε κλινικά ή ειδικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα στα πλαίσια ατομικής ή ομαδικής μουσικοθεραπείας

επειδή φαίνεται να ενισχύει τις γλωσσικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δεξιότητες των θεραπευόμενων (Gfeller, 1987· MacDonald, 2013). Η χρήση της τραγουδοποιίας στην εκπαίδευση δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη (Kratus, 2016) παρότι έχει χρησιμοποιηθεί για την καλλιέργεια γλωσσικών δεξιοτήτων όπως και για την καλλιέργεια της δημιουργικότητας και την έκφραση συναισθημάτων (Hickey, 20120· Kennedy et al., 2016). Η συμπερίληψή της στο πρόγραμμα σπουδών είναι σημαντική σύμφωνα με τον Kratus (2016), επειδή συνδέεται με την προσωπική κουλτούρα και το σύστημα ιδεών του κάθε μαθητή/τριας, βοηθά στη διαμόρφωση και την έκφραση της προσωπικής ταυτότητας, μπορεί να ενισχύσει την συναισθηματική σταθερότητα, να προσφέρει μία δημιουργική διέξοδο τόσο μουσικά όσο και στιχουργικά ενώ προικίζει τους μαθητές με μία μουσική δεξιότητα την οποία μπορούν να χρησιμοποιούν για όλη τους τη ζωή. Επιπροσθέτως, η δημιουργία τραγουδιών, τα οποία αποτελούν παγκόσμια μορφή δημιουργίας, μπορεί να βοηθήσει στην κατανόηση και σύνδεση των μαθητών και μαθητριών με άλλες κουλτούρες (Kratus, 2013).

Η τραγουδοποιία στη μουσική εκπαίδευση της Αρχαίας Ελλάδας και στην ελληνική παράδοση

Αυτό που σήμερα ονομάζουμε τραγουδοποιία στην αρχαιοελληνική γραμματεία αναφέρεται με τον όρο Μελοποιία. Η Μελοποιία στην αρχαιότητα αποτελεί το τελευταίο και κυριότερο μέρος της Αρμονικής Επιστήμης (Αριστοτέλης, *Ποιητική*, 1447b· Πλάτων, *Πολιτεία Γ'*, 398D· Αριστόξενος, *Αρμονικών Στοιχείων Α*, 1, 20-21, *Ρυθμικών Στοιχείων Β*, 2,· Σεμιτέλος, 1889· Πασσιάς, 2017), η οποία με τη σειρά της αποτελεί μία από τις τρεις υποστάσεις του Μέλους (Αρμονία, Ρυθμός και Λόγος). Η Μουσική ορίζεται ως η επιστήμη του Μέλους (Κοϊντιλιανός, *Περί Μουσικής*, IV). Ως μελοποιία ορίζεται πιο συγκεκριμένα η δημιουργία του μέλους από τον μουσικό (Κοϊντιλιανός, *Περί Μουσικής*, XII, Αριστόξενος, *Αρμονικών Β*, 38, 18-26· Μιχαηλίδης, 1989). Για τη διαδικασία αυτή απαιτούνται τρία μέρη: η λήψη, η μίξη και η χρήση (Κοϊντιλιανός, *Περί Μουσικής*, XII). Κατά τη λήψη επιλέγονται τα ρυθμικά και τα μελωδικά στοιχεία που θα δημιουργήσουν το μουσικό ποίημα, κατά τη μίξη γίνεται η διαδικασία όσμωσης αυτών και κατά τη χρήση ολοκληρώνεται και παρουσιάζεται το μουσικό πόνημα. Πρόκειται δηλαδή για τη διαδικασία γένεσης της μουσικής (Πασσιάς, 2017).

Στην Αρχαία Ελλάδα ένα από τα καίρια μαθήματα ήταν αυτό της Μουσικής (Stamou, 2002). Στόχος του μαθήματος της Μουσικής ήταν να δημιουργήσει τον σωστό και καλό πολίτη (Δεμερτζή, 2017). Στον Πρωταγόρα του Πλάτωνα, γίνεται λόγος για μία συλλογική διαδικασία μαθητείας, όπου οι μαθητές μαζί με το δάσκαλο μελοποιούν τα ποιήματα των αγαθών ποιητών. Έτσι, μέσα από αυτή τη διαδικασία, συμφωνεί η μουσική με τις ψυχές των μαθητών με αποτέλεσμα να δώσει αρμονία και ρυθμό στις μετέπειτα ζωές τους (Πλάτων, *Πρωτογόρας*, 326 a-c). Μέσα από την Αίσθηση και τη Μνήμη που εξασκούνται από αυτή τη διαδικασία, γεννιέται ο μουσικός (Αριστόξενος, *Αρμονικών Στοιχείων Β*, 38, 30). Κατά τη διαδικασία του μαθήματος, ο δάσκαλος πλαισιωμένος από τους μαθητές παίζει, δείχνει, αυτοσχεδιάζει μαζί τους. Μέσα από τη μίμηση και την ανταλλαγή εμπειρίας και

ιδεών, προκύπτει και καλλιεργείται το προσωπικό μουσικό ύφος του κάθε μουσικού. Αξιοσημείωτη είναι η απουσία μουσικής σημειογραφίας (Δεμερτζή, 2017).

Η φιλοσοφία διδασκαλίας όπως αναφέρεται παραπάνω, είναι αυτή που ακολουθείται στο πέρασμα των χρόνων όσο αφορά την παράδοση της ελληνικής μουσικής από γενιά σε γενιά. Ο μουσικός μέσα από αυτή τη διαδικασία γνωρίζει το στυλ και το ύφος του δασκάλου και των συμμαθητών του και σταδιακά προσθέτει τα δικά του στοιχεία, φτιάχνει το προσωπικό του ύφος, κάτι το οποίο στη συνέχεια περνάει στους δικούς του μαθητές (Μαζαράκη, 198). Έτσι, αυτό που καταλήγει να ονομάζεται παραδοσιακή μουσική, είναι αυτή ακριβώς η συλλογική διαδικασία μεταλαμπάδευσης γνώσης και δημιουργίας (Αβραμίδης, 2017). Όπως αναφέρει η Dionyssiou (2000), κατά τη διδασκαλία της μουσικής όσο αφορά την παραδοσιακή μουσική της Ελλάδας, ο μαθητής, ο μουσικός γίνεται φορέας και συνεχιστής της παράδοσης μέσα αυτή την διαδικασία, η οποία είναι τόσο κοινωνική όσο και γνωστική. Συνεπώς, η ελληνική παραδοσιακή μουσική δεν αποτελεί ένα «μουσειακό είδος» αλλά αποτελείται από ζωντανές, συμμετοχικές και διαρκώς εξελισσόμενες μουσικές δημιουργίες (Διονυσίου, 2002). Οι διαδικασίες της ελληνικής μελοποιίας όπως παρουσιάστηκαν παραπάνω εμπεριέχουν το τρίπτυχο της ακρόασης, εκτέλεσης και δημιουργίας, το οποίο προτείνεται από το ΝΠΣΜ, οπότε τις καθιστά κατάλληλες για χρήση στη σχολική τάξη.

Η τραγουδοποιία στην εκπαίδευση την εποχή των ψηφιακών κοινοτήτων

Η τραγουδοποιία σήμερα λαμβάνει χώρα τόσο σε φυσικά όσο και σε ψηφιακά περιβάλλοντα. Με την τεχνολογική πρόοδο να επιτρέπει την εύκολη καταγραφή του μουσικού υλικού και να προσφέρει πολλαπλά εργαλεία επεξεργασίας του ήχου, οι διαδικασίες δημιουργίας μουσικής μεταβάλλονται και διευρύνονται και νέες παγκόσμιες, ψηφιακές, μουσικές κοινότητες δημιουργούνται. Οι νέες τεχνολογίες επιτρέπουν σε όποιον το επιθυμεί να συμμετέχει και να αλληλεπιδρά στη διαδικασία διαμόρφωσης των μουσικών δημιουργιών (Tobias, 2013). Οι χρήστες μπορούν να παρεμβαίνουν σε υπάρχουσες μουσικές δημιουργίες και ηχογραφήσεις, μπορούν να συνομιλούν και να ασκούν κριτική, να προτείνουν επεκτάσεις, νέες εκδοχές, προσθήκες ή επεξεργασίες και να μοιράζονται όλα τα παραπάνω με τα υπόλοιπα μέλη των κοινοτήτων, στα πλαίσια της συμμετοχικής κουλτούρας η οποία διαμορφώνεται στα νέα μέσα μαζικής επικοινωνίας (Waldron et al., 2017).

Ο Henry Jenkins, ο οποίος διατύπωσε τη θεωρία του για τη συμμετοχική κουλτούρα (participatory culture) των νέων μέσων το 1992, θεωρεί, σύμφωνα με τους Waldron et al. (2017), χαρακτηριστικά της συμμετοχικής κουλτούρας την άτυπη μαθητεία, όπου οι πιο έμπειροι προσφέρουν τη γνώση τους στους νεότερους και την αίσθηση του ανήκειν σε μία κοινότητα όπου τα μέλη αισθάνονται ότι η γνώμη και η συνεισφορά τους μετράει. Οι ίδιοι ερευνητές αναφέρουν ότι η συμμετοχική κουλτούρα, παρότι διαμορφώνεται στα νέα μέσα επικοινωνίας, δεν εξαρτάται απαραίτητα από αυτά, ενώ οι συμμετοχικές αυτές πρακτικές θα μπορούσαν να ενισχύσουν τη σύνδεση της καθημερινότητας των μαθητών και μαθητριών με την μουσική εκπαίδευση αν ενσωματωθούν σε αυτήν. Άλλωστε, η δημιουργία τραγουδιών με τη χρήση των νέων τεχνολογιών φαίνεται να αποτελεί κοινή πρακτική

στην καθημερινότητα των νέων (Tobias, 2015). Συνεπώς, για να έχουμε μία ολοκληρωμένη προσέγγιση στην εφαρμογή δημιουργικών δράσεων οφείλουμε να λάβουμε υπόψιν ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες πιθανόν να είναι 'κάτοικοι' τόσο φυσικών όσο και ψηφιακών 'χώρων', οι οποίοι τους παρέχουν τις δυνατότητες αυτοέκφρασης και μουσικοτροπίας.

Συνοψίζοντας τους κοινούς τύπους μεταξύ των γηγενών παραδοσιακών πρακτικών και των σημερινών πρακτικών τραγουδοποιίας όπως παρουσιάστηκαν παραπάνω μπορούμε να εντοπίσουμε ομοιότητες στη δημιουργική διαδικασία, στις μορφές μαθητείας και στις άτυπες και συμμετοχικές διαδικασίες μάθησης οι οποίες βασίζονται στη μίμηση και την 'αντιγραφή', ενώ η χρήση υπάρχοντος υλικού μπορεί να αποτελεί βάση για νέες δημιουργίες παράλληλα με τη δημιουργία νέου υλικού. Οι κοινότητες που γεννούν τη μουσική εμφανίζουν επίσης κοινά χαρακτηριστικά όπως το γεγονός ότι τα μέλη τους ενδιαφέρονται και συμμετέχουν ανεξαρτήτως της τεχνογνωσίας τους, μοιράζονται την γνώση, τις δημιουργίες και τις απόψεις τους, συμμετέχουν εθελοντικά, συνεργάζονται και εκφράζονται ελεύθερα.

Πέρα από τα κοινά αυτά στοιχεία, τα οποία εμπεριέχονται στις διαδικασίες της ελληνικής μελοποιίας, η γηγενής και πατροπαράδοτη μέθοδος τραγουδοποιίας μπορεί να ενισχύσει τους δεσμούς των ατόμων με τον τόπο και το αίσθημα του ανήκειν στην τοπική κοινότητα ενώ ταυτόχρονα να βοηθήσει στη βαθύτερη κατανόηση της σύνδεσης του τοπικού με το παγκόσμιο υπό το πρίσμα της αποδοχής της διαφορετικότητας των τοπικών γλωσσικών και μουσικών ιδιωμάτων (Διονυσίου, 2013). Συνεπώς, η ελληνική παραδοσιακή μελοποιία μπορεί να αποτελέσει μία επικαιροποιημένη πρόταση ως πρακτική μουσικής δημιουργίας εντός ή εκτός σχολείου.

Εφαρμογή της ελληνικής μελοποιίας στην εκπαίδευση

Για να ενταχθεί η φιλοσοφία της μελοποιίας σε σχολικά περιβάλλοντα, προτείνεται η εκπαιδευτική διαδικασία να ακολουθήσει τα στάδια της μελοποιίας όπως αυτά αναφέρονται στις πηγές και περιγράφηκαν παραπάνω (λήψη, μίξη, χρήση). Κατά τη διαδικασία της λήψης, ο/η εκπαιδευτικός και οι μαθητές/τριες επιλέγουν τα μελωδικά και ρυθμικά στοιχεία με τα οποία θα ασχοληθούν. Γίνεται η επιλογή του θέματος, του στυλ μουσικής που θα δημιουργηθεί ενώ στη συνέχεια, ο/η εκπαιδευτικός τροφοδοτεί τους μαθητές/τριες με σχετικό και κατάλληλο υλικό ώστε να έρθουν σε επαφή με παρόμοια θεματολογία και στυλ μουσικής γραφής και να καταλήξουν στο υλικό που θα χρησιμοποιήσουν. Στη φάση της μίξης που έπεται, εκπαιδευτικός και μαθητές/τριες επεξεργάζονται το υλικό ώστε να δώσουν μορφή και υπόσταση στο μουσικό ποίημα. Μπορεί να προηγηθεί η δημιουργία του στίχου, να γίνει μελοποίηση κάποιου γνωστού ποιήματος ή να δημιουργηθεί το κείμενο μετά τη μουσική. Η μουσική θα παντρευτεί το στίχο και θα δημιουργηθούν οι μουσικές φράσεις οι οποίες είναι ανοιχτές προς όλους για συζήτηση, αυτοσχεδιασμό και αλλαγή. Όταν τελειώσει αυτή η διαδικασία το τραγούδι θα έχει πια την αρχική του μορφή. Σε αυτό το σημείο μπορούν να συζητηθούν και να αποφασιστούν ζητήματα ενορχήστρωσης. Τέλος, στο κομμάτι της χρήσης, αποφασίζεται με ποιον τρόπο το μουσικό δημιούργημα θα πάρει την τελική του μορφή και θα παρουσιαστεί. Η κοινοποίησή του αποτελεί την αρχή

του «ταξιδιού» του και σημαντικό κομμάτι της διαδικασίας. Η επικοινωνία με το ευρύ κοινό μπορεί να γίνει με έναν ή περισσότερους τρόπους όπως με την παρουσίασή του σε κάποια γιορτή της σχολικής κοινότητας, τη συμμετοχή σε κάποιο φεστιβάλ, την παρουσίαση σε κάποιο ραδιοφωνικό σταθμό, τη δημιουργία ενός μουσικού βίντεο κ.ο.κ.

Η διαδικασία στο σύνολό της είναι συλλογική και οι μαθητές/τριες έχουν λόγο και θέση σε κάθε φάση της δημιουργίας. Σε διάφορα σημεία δημιουργίας, μπορούν να δουλέψουν σε ομάδες (ομάδα συγγραφής στίχου, μουσικής, ενορχήστρωσης, ομάδα τεχνολογίας για τα ζητήματα ηχογράφησης ή βιντεοσκόπησης). Κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ένα μουσικό ποίημα συλλογικά, οι μαθητές/τριες έρχονται σε επαφή με διαφορετικά αντικείμενα άτυπα μέσα από την πολύπλευρη διαδικασία και προβάλλουν τη δουλειά τους στη σχολική και όχι μόνο κοινότητα. Σε κάθε περίπτωση ο σκοπός είναι η συμμετοχή των μαθητών και μαθητριών στη δημιουργική διαδικασία και όχι η αρτιότητα του αποτελέσματος. Η αρτιότητα του αποτελέσματος μπορεί να προκύψει από μια πιο εντατική και χρονοβόρα ενασχόληση με την τραγουδοποιία σε βάθος χρόνου. Ως μαθησιακή διαδικασία στοχεύει οι συμμετέχοντες/ουσες να κατανοήσουν και να κατακτήσουν τη διαδικασία ώστε να μπορούν να την επαναλάβουν όποτε επιθυμούν και να καλλιεργήσουν τις μουσικές τους δεξιότητες (ακρόασης, εκτέλεσης και δημιουργίας) και την αισθητική τους αντίληψη σε μουσικά και στιχουργικά ζητήματα. Η χρήση τυπικής ευρωπαϊκής ή άλλης σημειογραφίας δεν είναι απαραίτητη στη διαδικασία και η γνώση της δεν αποτελεί προϋπόθεση για τη συμμετοχή. Η θεματολογία και οι διαδικασίες μπορούν να προσαρμοστούν σύμφωνα με την ηλικία και τις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε μαθησιακού περιβάλλοντος όπως και η διάρκεια ώστε να ολοκληρωθεί η δημιουργική διαδικασία.

Στις παρακάτω εισηγήσεις θα παρουσιαστούν οι τρόποι με τους οποίους το πλαίσιο που προτείνεται προσαρμόστηκε για να εφαρμοστεί σε διαφορετικά μεταξύ τους σχολικά περιβάλλοντα (ειδικής/γενικής αγωγής, πρωτοβάθμιας/δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ατομικής οργανικής διδασκαλίας).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αβραμίδης, Δ. (2017). *Περί Ελληνικής Παραδοσιακής Μουσικής: Μελέτη στο υλικό διδασκαλίας της Ελληνικής Παραδοσιακής Μουσικής*. (Μη Δημοσιευμένη Μεταπτυχιακή Διατριβή) Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα.
- Αριστόξενος. *Άπαντα Μουσικά έργα* (2005). Επιμ. Χατζόπουλος, Ο. Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος.
- Αριστοτέλης. *Ποιητική*. μτφ. Λυπουρλής, Β. (2008). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτρος.
- Bates, V. C. (2013). Music Education Unplugged. *Action, Criticism, and Theory for Music Education*, 12(2), 75–90.
- Campbell, P. S., & Scott-Kassner, C. (2013). *Music in childhood: From preschool through the elementary grades*. Nelson Education.
- Δεμερτζή, Χ. (2017). *Η μουσική εκπαίδευση στην αρχαία Ελλάδα : Συγκλίσεις και αποκλίσεις με την μουσική εκπαίδευση του σήμερα*. (Μη δημοσιευμένη Διπλωματική Διατριβή). Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, Ελλάδα.
- Διονυσίου, Ζ. (2013). Παράδοση, Διαπολιτισμικότητα και Εκπαίδευση: διδάσκονται τα υλικά και τα άυλα ενός παραδοσιακού μουσικού πολιτισμού. Στο *Τέχνη και Διαπολιτισμικότητα στη Μεσόγειο: Εκκινώντας από την αρχαιότητα - κοιτάζοντας προς το μέλλον* (194-210). Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο - Τμήμα Τεχνών Ήχου και Εικόνας.

- Διονυσίου, Ζ. (2002). Προσέγγιση στην διδασκαλία της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής. *Μουσική Εκπαίδευση*, 3(2), 154–168.
- Dionyssiou, Z. (2000). The Effects of Schooling on the Teaching of Greek Traditional Music. *Music Education Research*, 2(2), 141–163.
- Gfeller, K. (1987). Songwriting as a tool for reading and language remediation. *Music Therapy*, 6(2), 28–38.
- Hickey, M. (2012). *Music outside the lines: Ideas for composing in K-12 music classrooms*. Oxford University Press.
- Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για την Α' Λυκείου. <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A111/262/1913,6306/>, ανακτήθηκε 21/9/2017.
- Κοϊντιλιανός, Α. *Περί Μουσικής Πρώτον*.
- Kalogeropoulou, S. (2013). Greek dance and everyday nationalism in contemporary Greece. *Dance Research Aotearoa*, 1(1), 55–74.
- Kaschub, M., & Smith, J. (2009). *Minds on music: Composition for creative and critical thinking*. R. & L. Education.
- Kennedy, E.P. & Santos R.T. (2016). Music and words: Connecting the love of music with language. *CUNY Academic Works*. http://academicworks.cuny.edu/kb_pubs/114, ανακτήθηκε στις 21/9/2017.
- Kratus, J. (2013). Preparing music educators to facilitate songwriting. *Composing our future: Preparing music educators to teach composition*, 267–283.
- Kratus, J. (2016). Songwriting: A new direction for secondary music education. *Music Educators Journal*, 102(3), 60–65.
- Μαζαράκη, Δ. (1984). *Το λαϊκό κλαρίνο*. Αθήνα : Κέδρος,
- Μιχαηλίδης, Σ. (1989). *Εγκυκλοπαίδεια της Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- MacDonald, R. (2013) Music, health, and well-being: A review. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 8, 1.
- Πασσιάς, Ε.(2017). *Εγχειρίδιο Ποιητικής : Πραγματεία Μελοποιίας, Ρυθμοποιίας και Ποίησης*. (Μη Δημοσιευμένη Μεταπτυχιακή Διατριβή) Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα.
- Πλάτων. *Πολιτεία*. Μτφ. Μαυρόπουλος, Θ. (2006). Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Ζήτρος.
- Πλάτων. *Πρωταγόρας*. μτφ. Σπυρόπουλος Ηλίας (2009). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτρος.
- Πρόγραμμα Σπουδών για το Νέο Σχολείο. Ανακτήθηκε από <http://repository.edulll.gr/2014> στις 20/1/2019
- Regelski, T.A. (2006). Reconnecting music education with society. *Action, Criticism, and Theory for Music Education*, 5(2), 1–20.
- Σεμιτέλος, Δ. (1889). *Ελληνική Μετρική*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Απόστολου Ν. Παπακόστα.
- Shevock, D. (2015). The Possibility of Eco-Literate Music Pedagogy. *Topics for Music Education Praxis*. Ανακτήθηκε στις 27/12/15 από <http://topics.maydaygroup.org/2015/Shevock15.pdf>
- Smith, J. (2008). Compositions of elementary recorder students created under various conditions of task structure. *Research Studies in Music Education*, 30(2), 159–176.
- Stamou, L. (2002). Plato and Aristotle on music and music education: Lessons from Ancient Greece. *International Journal of Music Education*, 39, 3–16.
- Tobias, E.S. (2015). Crossfading music education: Connections between secondary students' in-and out-of-school music experience. *International Journal of Music Education*, 33(1), 18–35.
- Tobias, E.S. (2013). Composing, songwriting, and producing: Informing popular music pedagogy. *Research Studies in Music Education*, 35(2), 213–237.
- Veloso, A. L., & Carvalho, S. (2012). Music composition as a way of learning: emotions and the situated self. *Musical creativity: Insights from music education research*, 4, 73–91.
- Waldron, J., Mantie, R., Partti, H., & Tobias, E.S. (2017). A brave new world: theory to practice in participatory culture and music learning and teaching. *Music Education Research*, 1-16.